

Výpovedná hodnota kremnických testamentov zo 16. storočia

Daniel Haas Kianička

vol. 4, 2015, 1, pp. 6-14

What the Kremnica testaments from the 16th century say to us

There are testaments from the 16th century preserved in Kremnica state archive. They are written in Latin, German and in one sample also in Slovak language. Last wills prepared a man for a death in spiritual and secular (division of property) way. Testaments eliminated conflict between secular property and desire for an eternal life. Formally testaments consist of several parts – invocation, intitution, profession of faith, passages about human mortality, composing of the last will and redress of sins, heritages of property, confirmation, corroborating and date formulas. The content of the testaments is an important historical source for economic, law, culture, regional history and also history of material culture and everyday life.

Key words: Testaments. 16th century. Kremnica. Burghers.

Predkladaná štúdia je príspevkom k problematike kremnických testamentov 16. storočia a ich vzťahu k dejinám každodenného života mešťanov Kremnice v uvedenom období. Jej cieľom je presondovať výpovedné možnosti závetov a načrtnúť ich formálnu skladbu a obsahovú náplň. Mesto Kremnica bolo založené privilegiálnou listinou uhorského kráľa Karola Róberta zo 17. novembra roku 1328. V počiatočnom období sa v kremnickej mestskej kancelárii používala latinčina. Nemčina sa v mestských písomnostiach začala uplatňovať od 15. storočia. Účtovná kniha z rokov 1423 – 1424 bola vedená latinsko-nemecky, najstaršia zachovaná listina v nemeckom jazyku pochádza z roku 1426.¹ Niektoré z testamentov boli zapísané do mestskej knihy či kuriálnych protokolov,² závetom a im príbuzným písomnostiam je však v kremnickom archíve venovaný najmä 44. prameň (fons) fondu Magistrát mesta Kremnice. Uložené sú v ňom testamentsy, súpisy a inventáre pozostalostí a iné písomnosti týkajúce sa dedičských záležitostí. V jeho prvom balíku (fasciculus) z rokov 1384 – 1588 sa nachádza 115 archiválií. Do roku 1526 ide len o 9 písomností. Z nich 4 sú písané po latinsky (roky 1384, 1401, 1515, 1517), 5 je v nemeckom jazyku (1427 /2x/, 1505, 1521, 1522). V ďalšom období nemčina dominuje. Iba 14-krát sa stretávame s latinčinou a jedenkrát so slovenčinou, pričom ide o kremnické záležitosti so vzťahom k iným lokalitám.³

O testamentoch v základných rysoch pojednávali rôzne právne ustanovenia. Kremnické mestské právo z rokov 1530/1537 otázku závetov osobitne neupravovalo. Testamentsy boli spisované na základe zvykového práva. Dokumentuje to i uvedený závet Wolfganga Guglingera, v ktorom sa hovorí o tom, že bol zostavený „podľa obyčaji tejto krajiny“. Základné princípy uplatnenia testamentárneho práva stanovovali v Uhorsku už dekréty sv. Štefana. Formálne náležitosti závetov, vychádzajúce pôvodne z rímskeho a kanonického práva, sa však tradovali a do roku 1715 neboli zákonne upravené, a preto vykazujú istú variabilitu.

1 LAMOŠ, Teodor. *Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 203.

2 Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Kremnica (ďalej Archív Kremnica), fond (ďalej f.) Pozostalosť Michala Matunáka, Cirkevné dejiny mesta Kremnice 1932, rukopis a strojopis, s. 4. LACKO, Richard. *Kremnická mestská kniha z rokov 1426 – 1700* (diplomová práca). Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1973, s. 36-37.

3 Archív Kremnica, f. Magistrát mesta Kremnica (ďalej MMKr), Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 1-115.

Všeobecne platilo, že testamentárne právo mohla využiť iba osoba po dovŕšení dvanásteho roku života, zdravej mysle a schopná prejavíť svoju vôľu zrozumiteľným spôsobom. Testament sa musel vyhotoviť pred svedkami, ktorí museli byť zákonného veku, nestranní a z toho istého spoločenského stavu ako závetca – výnimku tvoril iba prípad núdze. Odkazovaný majetok musel byť voľne disponovateľný.⁴ S úpravami týkajúcimi sa testamentov sa stretávame aj v niektorých mestských právach. Napríklad viedenské mestské právo, kodifikované kráľom Ferdinandom I. Habsburským v roku 1526, obsahovalo aj ustanovenia o testamentoch.⁵

Popri funkcii usporiadania majetkových pomerov mali testamenty aj dôležitý duchovný rozmer. Večnú spásu zabezpečovali človeku po smrti modlitby za zosnulých a z nich vyvinuté fundačné omše, pohrebné sprievody, nekrológy atď. Mechanizmus týchto duchovných zábezpek vznikol v prostredí rehoľných kláštorov. Od 13./14. storočia sa však vďaka mestskému prostrediu rozšíril i medzi laickými masami. Prostredníkmi uvedených myšlienok boli svetské duchovné bratstvá a systém závetov.⁶ Mesto Kremnica bolo zrejme už od 14. storočia otvorené týmto vplyvom. Laické náboženské bratstvá sú v Kremnici písomne doložené od polovice 15. storočia. V rokoch 1457, 1499, neskôr v rokoch 1527 a 1528 sa spomína bratstvo Tela Kristovho (Pruderschaft Corporis Christi, Pruderschaft der heiligen Leichnam), v roku 1505 bratstvo Matky Božej (unser Frawen Pruderschaft) a v rokoch 1517 a 1518 nepriamo bratstvo Ducha Svätého (von der Mesz de Sancto Spiritu). Ich úlohou bolo zaškoľovanie pohrebných obradov a modlitieb, organizovanie hostín a osláv, pomoc chudobným a údržba kostolných oltárov.⁷ Prvý mníšsky rád sa usadil v Kremnici v polovici 17. storočia (františkáni). Dovtedy pôsobili v meste výlučne svetskí kňazi. Najstarším kremnickým duchovným bol farár Mikuláš, ktorý sa uvádza v pápežskom desiatkovom registri z rokov 1332 – 1337. Okolo roku 1382 založil v Kremnici mešťan a ťažiar Johelinus Craczer špitál pre chudobných. Kráľ Ľudovít Veľký mu venoval dedinu Veterník (Lyget), prevažne testamentárne ho obdarovali i viacerí kremnickí mešťania. Mestská rada o tom vydala v roku 1393 privilegiálnu listinu. Okrem iného chudobinec získal aj príjmy z jedného z banských mlynov, ležiaceho vo Zvolenskej doline. Z nich 6 zlatých florénov sa malo každoročne dávať na výročnú zádušnú omšu za nebohého Mikuláša Maczerauera. Viacerým cirkevným a náboženským dobročinným ustanovizniám (kaplnka, špitál, dom duší, dom malomocných) a kňazom poskytol – za spásu svojej duše – v roku 1485 testamentárnu dotáciu mešťan Augustín Langsfelder.⁸ Uvedené doklady svedčia o tom, že mechanizmy napomáhajúce získaniu večného života našli svoje uplatnenie v Kremnici už v najstaršom období.

Spísanie testamentu bolo verejnoprávnym aktom. Cirkev ho považovala vlastne za jednu zo sviatostí a jeho zostavenie bolo povinnosťou. Veriaci sa pred smrťou vyznal zo svojej viery, vyspovedal, prijal poslednú sviatosť a zostavil testament. Závety spisovali pôvodne najmä farári a notári. Skladali sa z dvoch hlavných častí – zo zbožných ustanovení a samotného delenia majetku. Prvá časť obsahovala formuláciu o vedomí si smrteľnosti a o povinnosti zostaviť testament (išlo teda o usporiadanie pozemských vecí), vyznanie viery, pasáž o náprave a odpustení krívd, prípadne ďalšie podrobnosti o pohrebe, bohoslužbách,

4 SEČANSKÁ, Janka. Juraj Pohronec Slepčiansky a jeho testament. In: *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 1, s. 44-45.

5 TOMASCHEK, Johann A. *Geschichts-Quellen der Stadt Wien. I. Abt. Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien. II. Band.* Wien: Hölder Wien, 1879, s. 154-156.

6 ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti I.* Praha: Argo, 2000, s. 234.

7 LAMOŠ, Teodor. *Archív mesta Kremnice: Sprievdca po fondoch a zbierkach.* Bratislava: Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1957, s. 125.

8 Archív Kremnica, f. Pozostalost Michala Matunáka, Cirkevné dejiny mesta Kremnice 1932, rukopis a strojopis, s. 3, 4, 12. LAMOŠ, T. *Vznik a počiatky...*, s. 168.

almužnách atď. Dôležité boli ustanovenia o zbožných odkazoch, teda odkazoch majetku pre cirkev. Závety vyrovnávali zdanlivo neriešiteľný rozpor medzi lipnutím na majetkovom vlastníctve a túžbou po večnosti, ktorú bolo možné získať iba po zrieknutí sa hmotného sveta. Cirkev zaistovala človeku večné statky, za čo dotýčný platil prostredníctvom zbožných odkazov. Prostredníctvom testamentu cirkev zároveň legalizovala svetské vlastníctvo, ktoré bolo možné odkázať dedičom. Za to sa platilo bohoslužbami a dobročinnými fundáciami, teda duchovnými prostriedkami. Majetkové dary pre cirkev si udržali pevné miesto v závetoch až do 18. storočia, aj keď od 16. storočia boli tieto odkazy skromnejšie. Súviselo to s rozvojom miest, hospodárskeho podnikania a usadlejším spôsobom života.⁹

Majetkovú držbu neospravedlňovali v závetoch iba odkazy cirkvi, ale i úvaha, podľa ktorej zveril človeku do správy majetok samotný Boh. Súčasne si človek uvedomoval morálnu povinnosť rozdelenia majetku medzi dedičov. Posledná vôľa bola prevenciou pred prípadnými vlastníckymi spormi. Závazok spísať testament nemali iba zámožní, dokonca aj chudobní ľudia museli oznámiť, ako chcú naložiť so svojím nepatrným vlastníctvom. Keďže človek túžil po večnom živote, podriaďoval sa cirkevným konvenciám, zároveň si však plne uvedomoval seba samého, právo a povinnosť naložiť sám so svojím telom, dušou a majetkom, ktorého sa vlastne nedokázal zbaviť, i keď v pozmenenej podobe, ani po smrti.¹⁰

Tak ako inde aj v Kremnici možno v testamentoch rozlíšiť ich dve základne časti, a to zbožné ustanovenia a samotné delenie majetku. Na ich začiatku sa zvykla uvádzať invocácia, jej použitie však nebolo pravidlom. Išlo o úvodnú formulku v podobe modlitby. V nemeckom jazyku mohla mať napríklad podobu: „Im Namen des Vaters, des Sons und des heilig geists, meines ainig und warhafftigen gottes amen (v mene Otca, Syna i Ducha Svätého, môjho nedeliteľného a skutočného Boha amen)“ alebo „In namen des Almechtigen Ewigen gottes Amen“ (V mene všemohúceho večného Boha amen).¹¹ V úvode muselo byť prirodzene meno testátora, teda akási intitulácia. Niekedy to bolo naozaj iba meno, inokedy bol k nemu pripojený i údaj o rodinnom, pracovnom či hodnostnom statuse.¹² Nasledovalo vyznanie viery a pasáž o smrteľnosti človeka, zostavení závetu, náprave krívd a hriechov, prípadne iné príbuzné ustanovenia. Uvedené časti sa rôzne variovali, niektoré z nich sa dokonca nemuseli v záвете vôbec nachádzať. Najdôležitejšie bolo vyznanie viery, ktoré v testamente nesmelo chýbať. Majetkové odkazy pre cirkevné inštitúcie a nemajetných boli súčasťou druhej časti poslednej vôle, v ktorej sa prerozddeľovalo vlastníctvo testátora. V jej rámci nemali svoje pevné miesto, uvedené mohli byť v ktoromkoľvek jej odseku. Štylisticky sa síce závetý z hľadiska celkovej skladby pridržiavajú istých konvencií, zároveň však v detailoch odrážajú pomerne individuálne prístupy jeho tvorcov.

Náboženské ustanovenia a odkazy boli pre cirkev dôkazom právoplatnosti závetu. Zostavenie testamentu bolo predpokladom udelenia poslednej sviatosti pred smrťou. Legitimitu poslednej vôle zvyšovalo jej potvrdenie svedkami.¹³ Išlo o priateľov, príbuzných, známych či vplyvné osoby, ktoré častokrát zároveň garantovali vykonanie závetu. Keďže v meštianskom prostredí bola najvyššou autoritou mestská rada, závetcovia sa obracali na

9 ARIĚS, P. *Dějiny smrti...*, s. 234-239.

10 ARIĚS, P. *Dějiny smrti...*, s. 240-244, 248.

11 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 18 (rok 1540); 26 (rok 1550).

12 Napríklad: „Ich Dorothea eyn Ehrliche hausfraw des Stentzl Vorlaus dieser tzait khun. M(ai)tt (...) geschworner schmeltzer, auch entwoner der Stadt Cremnitz (...).“ („Ja Dorota, počestná manželka Štencla Vorlause, toho času sprisahaného taviča jeho kráľovského a kráľovninho majestátu a obyvateľa mesta Kremnice“). Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 25.

13 OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H&H, 2001, s. 45-49.

ňu so žiadosťou o záštitu nad testamentom. Zapísaním do mestskej knihy testament získaval maximálne garancie a ochranu.

V testamente Kremničanky Doroty, manželky Štencla Vorlausa z roku 1548, sa nachádzajú nasledujúce riadky: „Pretože všemohúci Boh usiluje o mňa tak, ako dieťa hľadá domov a ja som celkom pri zdravom rozume, patrí môj život a smrť do božích rúk. V prvom rade je mojou poslednou vôľou a myslím na to, že porúčam svojho ducha, tak ako vždy a ako bolo vopred určené, iba do rúk všemohúceho Boha, jediného Božstva v troch osobách, ak si ho ono žiada, moje smrteľné telo zas kresťanskej zemi, z ktorej vzišlo, odovzdaj ma teda telo môjmu nebeskému otcovi, skrze jeho syna nášho Pána Krista, podľa jeho božej vôle, ktorá nech sa stane, ďalej nechala som si spísať po dôkladnom uvážení tento pozemský testament a poslednú vôľu, a to na podnet vynikajúcich a počestných múdrych pánov Acháca Tindla a Martina Schneidera, mešťanov a radných pánov mesta Kremnice a za prítomnosti mojej milovanej sestry Elzy, počestnej manželky Valentína Grubera a tiež mladého Leonarda Kolbena. V tomto slzavom údolí a ľudskom rode musíme znášať kvôli pozemskému majetku rôzne spory, vojny a rozpory, a to obzvlášť po smrti. Zabrániť tomu, keď ma Boh vezme z tohto sveta, má v prvom rade tento môj testament a nariadenia, ktoré vznikli z popudu uvedených radných pánov mesta Kremnice a týkajú sa môjho zanechaného, slobodného a žalobou nezafaženého majetku a mojej slobodnej poslednej vôle.“ Na konci závetu je uvedené: „Porúčam sa teda Pánovi do jeho milosti a milosrdenstva, veľaokrát spomenutých vynikajúcich múdrych pánov Acháca Tindla a Martina Schneidera som poprosila, aby na potvrdenie a upevnenie tohto môjho testamentu pritlačili naň svoje pečate, a to za prítomnosti mojej milovanej sestry Elzy a Leonarda Kolbena, ďalej pokorne prosím, aby dal môj milovaný manžel Štencl Vorlaus radným pánom a richtárovi mesta Kremnice urobiť zápis do mnou zanechaného a dobre premysleného testamentu, aby mal záštitu a ochranu pri zavíšení mojej poslednej vôle, a aby sa nedovolilo nikomu nič namietat proti tomu.“¹⁴ Po ustanoveniach o del'be majetku ukončovala testament spravidla potvrdzovacia, koroboračná a datovacia formulka, i keď dátum mohol byť v niektorých prípadoch hneď na začiatku. Nimi sa stvrдила právoplatnosť závetu – uviedli sa svedkovia, vykonávatelia a garanti poslednej vôle a testament sa spečatil.

Závety obsahovali uvedené formulácie bez rozdielu jazyka, v ktorom boli spísané. V nemeckom testamente z 19. augusta 1540 je na začiatku nasledujúca pasáž: „Ja, Benedikt Flaischer v prvom rade porúčam svoju úbohú dušu môjmu tvorcovi a spasiteľovi, amen. Ďalej odkazujem svoj úbohý majetok, ktorým ma obdaroval Boh, spôsobom ako je to uvedené nižšie. To všetko pri zdravom rozume a za prítomnosti obozretných počestných prísahných a starších, totiž čestného múdreho Petra Vejšta, Pavla Flaischera, Petra Pischu a Wolfa Zotmana.“¹⁵ V testamente správcu kremnických majetkov v Turci Mateja Holeša, ktorý v roku 1579 vlastnoručne spísal hájsky kňaz Václav Šesták, je uvedené: „Ja Matheý Holess výborneý Pametý; Aczkolwek obtezeny na tele swem bolestmy mnohymy a rozlicznymy, budouce w ruku Pana Boha wszechmohuczego giss na rosczesti, anebo na smrtowneý Postely lezycze, neb sem kazdeho dne na sebe smrtt czasnu oczekawal. To sem Pred sebe vzal, Abych pamatku, a testament sweý Manzelcze vczynyl y swym wssem dietkam mym, yak slussy na Pocztyweho Otcze. A to tymto spugsobem: Nagprve Poruczem dussu Mogu, w Rucze mylemu Panu Bohu werycz a duffagicz w geho svatu drahu Mylost, ze on nebude hledet na Poczet mych hryechow, Ale w swe wlasne, a newymluwne Mylosrdenstwý, a ze mne Pro sweho myleho syna Gezusa Crysta raczi biti mylostywý, a milosrdný, a mne raczi Prygeti w Poczet swych wernich do

14 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 25.

15 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 18.

Nebeskeho kralowstwi, kdess musŷme gemu Poczet cziniti swych hriechow, a ortyel slessyeti geden kazdy."¹⁶ V latinskom testamente Jána Kaistha z roku 1517, zostavenom verejným notárom v jeho dome v jednej z predmestských štvrtí Kremnice, je nasledujúca formulácia: „(...) hoci slabého tela, ale zdravej a sviežej mysle, mysliac na to, že my všetci sme smrteľní, a že nie je vskutku nič istejšieho ako neistá hodina smrti, chcjúc sa múdro postarať o svoju ženu, deti a potomkov a zabrániť vzniku sporov a roztržiek po jeho smrti (ktorá nech je vzdialená) a ako dobrý kresťan a milovník mieru, po zrelej úvahe, a aby sa naozaj predišlo sporom, bez donútenia a z vlastnej vôle predlo mnou verejným notárom a dolu podpísanými svedkami vyznal (...)."¹⁷

K podobnej zhode vedie aj interregionálne porovnanie. Úvodná pasáž jedného z kremnických nemeckých testamentov má nasledovné znenie: „Kedže ja, Wolfgang Guglinger, viem a viac ráz som rozmýšľal nad tým, že my úbohí ľudia sme tu na tejto zemi pominuteľní a rodíme sa smrteľní, každý kresťan chce za svojho života stanoviť a určiť svoju poslednú vôľu, aby po smrti kvôli jeho majetku a dlhom nevznikli žiadne boje a spory, ktoré by musela namáhavo riešiť vrchnosť, 28. októbra roku 1550 som pri dobrej a istej mysli, po dôkladnom uvážení, a aby som konal podľa obyčají tejto krajiny a odkázal zanechaný majetok, vlastnoručne spísal nasledujúci môj testament a pripojil túto moju poslednú vôľu, týkajúcu sa môjho biedneho vlastníctva a majetochku, ktorý som nezdedil, ale si naň každodenne zarábala a stratil pritom zdravie, prosiac o naplnenie božej vôle, nech je pevne a podľa pravdy dodržiavaný tento testament.“ Pred koncom závetu je pasáž: „Prosím tiež každú vrchnosť, obzvlášť mojich kremnických a banskoštiavnických pánov, aby chránili tento môj testament, ako i o naplnenie božej vôle, ktorá určuje vrchnostiam, aby týmto spôsobom zaobchádzali s testamentom. Ďalej prosím každého, ktorého som slovami alebo skutkami rozhneval či urazil, nech mi to v súlade s božou vôľou odpustí, moje srdce je otvorené pre každého (...) Hoci by som podľa svojich skutkov mal patriť do pekla, predsa bezpečne viem, chcjúc byť v každom ohľade pripravený na smrť, že mi Kristus dal skrze svoju bolesť a utrpenie večný život, amen.“¹⁸ Medzi mešťanmi jednotlivých miest existovali rôzne príbuzenské, profesijné či majetkové prepojenia. Ako svedkovia sa v Guglingerovom závete uvádzajú Hieroným Salius z Banskej Štiavnice, Ambróz Maier z Bratislavy a Michal Gugelweit z Viedne. V testamente posledného z nich z roku 1584 sa uvádza: „Ja, Michal Gugelweit, mešťan a člen viedenskej vonkajšej rady, som uvážil a k srdcu si zobral, že biedny život v tomto slzavom údolí je pominuteľný, tiež že hodina smrti je neistá a človek v nej môže zostať nezaopatrený. Preto som stanovil na základe mojej slobodnej vôle a po premyslenej úvahe, hoci dosť slabý na tele, predsa dobrého rozumu, aby sa v tomto čase konalo podľa práva a aby bol vyhotovený tento môj testament a posledná vôľa, ako sa to má a môže čo najlepšie podľa spísaných práv a nariadení mesta Viedeň, a to preto, aby sa zabránilo budúcim omylom a rozporom, ktoré by mohli nastať po mojej smrti medzi mojimi deťmi kvôli zanechanému majetku... keď za krátky alebo dlhý čas podľa vôle všemohúceho Boha odídem z tohto sveta a splatím dlh prirodzenej smrti, ochotne sa tomu v pravej kresťanskej viere podrobím a chcem v tom až do konca s božou pomocou zotrvať. Porúčam teda moju hriešnu dušu do jeho nesmiernej milosti a milosrdenstva s poníženou prosbou, aby (...) ma nechal prísť do svojho kráľovstva a slávy medzi všetkých vyvolených vo

16 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 10. KRIŽKO, Pavol. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 343-344.

17 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 7.

18 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 26.

večnej radosti a blaženosti. Moje mŕtve telo nech je počestne podľa kresťanského poriadku pochované na novom cintoríne (Gotts Ackher) pred chrámom v štvrti Schottentor."¹⁹

Testamenty majú veľkú, i keď nie neobmedzenú, výpovednú hodnotu pre hospodárske, právne i regionálne dejiny, ako aj dejiny každodenného života. Ich dôležitosť spočíva v tom, že sprostredkujú „reálne“ situácie. Pretože sa v nich uvádzajú konkrétne veci a predmety, sú prameňom k dejinám materiálnej kultúry a foriem každodenného života. Okrem toho umožňujú odhaliť i niečo z postojov jednotlivých ľudí. Ako také majú význam pre tzv. dejiny mentalít. Dôležitá je skutočnosť, že sa zväčša – predovšetkým v mestskom prostredí – zachovali celé série testamentov, prípadne knihy testamentov. To umožňuje použiť pri ich spracovaní kvantitatívnu historickú metódu. Zároveň si však musíme uvedomiť, že výpovedná hodnota závetov je obsahovo ohraničená. Vznikali na konkrétny podnet, s ohľadom na blížiacu sa smrť, čo ovplyvnilo ich obsah. V testamentoch sa navyše neuvádza celý majetok testátora. Ťažisko pre spracovanie dejín každodenného života tvorí v poslednej vôli predovšetkým výpočet hnutelného majetku. Rozhodujúce sú pritom z hľadiska poručiťela zmienky o jednotlivých predmetoch, ako aj ich ocenenie, pričom dôležitá nie je iba ich reálna hodnota, ale i emočný vzťah medzi človekom a objektom. Zo strany príjemcu sa posudzuje adekvátnosť darovaných vecí pre danú cieľovú osobu alebo inštitúciu a ich nevyhnutnosť pre prijímateľa – či už vychádzame zo všeobecnej štruktúry potrieb, z pohľadu zachovania, prípadne zlepšenia životnej úrovne, z právneho hľadiska alebo osobných dôvodov. Uvedené faktory možno interpretovať v rámci vzťahov medzi ľuďmi (špecifikovaných na základe povolania, veku, pohlavia, spoločenskej vrstvy atď.), objektmi, situáciami (do nich sa premieta vzťah medzi ľuďmi a objektmi – napríklad definované disponovanie s darovanými predmetmi, starostlivosť o spásu duše, reprezentatívne želania) a kvalitami (ocenenia, formy, materiály, farby, veľkosti, funkcie, čiastočne tiež situácie). Uplatnenie týchto, vždy modifikovaných, kritérií aj na iné druhy historických prameňov a komparácia s testamentmi otváraajú možnosť popísať všeobecné znaky kultúry každodenného života v neskorom stredoveku i ranom novoveku, ako aj niektoré špecifické fenomény.²⁰

Výpovedná hodnota testamentov – ako bolo uvedené – nie je síce neobmedzená, získat z nich však možno množstvo pozoruhodných údajov k dejinám materiálnej i duchovnej kultúry. Kremnickí mešťania odkazovali svojim dedičom vo svojich závetoch hnutelný i nehnuteľný majetok. Spomínajú sa v nich domy, remeselnícke dielne, dvory, záhrady, z oblečenia sukne, kabáty, košele, zástery, spodná bielizeň, pokrývky hlavy, nákrčníky, opasky, z nábytku truhlice, stoly, postele, ďalej posteľná bielizeň – vankúše, periny, plachty, perie do perín a vankúšov, uteráky, obrusy, koberce, mešce, svietniky, z riadu misy, kanvy, fľaše, lyžice, poháre, nádoby na koreniny, tanieri, ražne, varechy, panvice, kotly, šperky – reťaze, náhrdelníky, prstene, gombíky, spony, perlové vence, peniaze a zlato, dobytok, ovce, žito, ako i také pozoruhodné veci ako pušky, halapartne, kuše, brnenia, skúšobné náradie či medaily. Vždy zaujímavé je označenie kvality (veľký strieborný opasok, zamatový opasok so striebornými písmenami, zlatý prsteň s rubínmi, čierny zamatový baret s pozlátenými žaludmi, postieľka s nebesami), funkcie (strieborná súprava nádob na pitie, malé panvičky na prípravu vajec na masť, suknička na telo s čiernym vlasom a podšitá semišom), materiálu (drevená posteľ, hnedá zamatová sukňa, šamlotová sukňa, strieborné šperky, strieborné a zlaté medaily, cínový riad, ľanové šaty, mosadzný svietnik, mosadzné umývadlové misy, železné a medené panvice, fládrované truhlice), veľkosti (cínové veľké, stredné a malé misy, žajdlíková fľaša, polovičná kanva),

¹⁹ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Testamentensammlung, Nro. 1202.

²⁰ JARITZ, Gerhard. Österreichische Bürgertestamente als Quelle zur Erforschung städtischer Lebensformen des Spätmittelalters. In: *Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus* 8. Berlin : Akademie Verlag, 1984, s. 249-252.

počtu (22 kusov bielej spodnej bielizne a košiel, 16 uterákov, 9 postelí, 12 strieborných lyžíc, 7 zlatých prsteňov), farby (čierna zásterá so žltou damaškovou náprsnou časťou, sukňa farby nebies, čierny a zelený kabát, červený zamatový nákrčník) či pôvodu (spíšsky a taliansky ľan, turecký a norimberský koberec).²¹

Odkazy pre cirkev a nemajetných boli v kremnických testamentoch 16. storočia – podľa predbežného výskumu – pomerne skromné. V jednom z kremnických testamentov (1540) odkázal testátor chudobným ľuďom tri stoly a všetky vymenované dlžoby, ktoré však mali byť vyplatené ako duchovné prostriedky (teda prostredníctvom cirkvi ako bohoslužby, modlitby atď.). V inom určil závetca (1579) na šindle pre hájsky kostol 5 zlatých, na šindle pre špitál rovnako 5 zlatých a pre farára Václava peniaze na ušitie odevu.²²

Závety majú veľkú výpovednú hodnotu aj pre dejiny duchovnej kultúry. Rozbor testamentov a súpisov pozostalostí ukázal, že v druhej polovici 16. storočia boli v Kremnici dve malé, päť stredných a jedna veľká knižnica. Najväčšiu zbierku mal podkomorský gróf Wolfgang Roll, v ktorého knižnici bolo 123 titulov. V meste boli i viaceré zbierky obrazov.²³

Závety umožňujú urobiť si aj predstavu, hoci nie vždy úplne, o celkovej výške majetku testátora. V testamente uvedeného Wolfganga Guglingera sa spomína 142 zlatých a 50 denárov, ktoré sa majú dať po odpredaji jeho domu dedičom Wolfa Schaidera, uvádzajú sa v ňom i hodnoty niektorých odkazovaných predmetov a výška dlžôb. To však nemuseli byť všetky Guglingerove peňažné prostriedky. Problémom býva aj skutočnosť, že často sa pri odkazovanom nehnuteľnom a hnutel'nom majetku neuvádza hodnota jednotlivých položiek. V prípadoch, keď je to možné, treba preto zohľadniť aj iné pramene. Podľa daňového súpisu mešťanov z roku 1542 bol Wolfgang Guglinger kremnickým richtárom. Jeho majetok bol ohodnotený na 455 zlatých, z ktorých zaplatil daň 7 zlatých a 65 denárov.²⁴ Napriek tomu, že ani tento údaj nerieši definitívne otázku absolútnej výšky Guglingerovho majetku, keďže daňové súpisy nezohľadňovali celé daňovníkovo imanie, napomáha nám však urobiť si obraz o spoločenskom postavení spomenutého závetcu. Navyše, ak vieme, že v tom období zarábala tesár denne 3 – 4 groše (1 zlatý = 30 grošov), nádeník denne 2 groše, merica pšenice stála 6,5 groša, motyka 4 groše a pár topánok 10 grošov.²⁵

Obsahová i formálna náplň testamentov odráža do istej miery individuálne prístupy ich zostavovateľov. Popri stereotypných vyjadreniach sa v nich vyskytujú aj formulácie, ktoré možno považovať za istý druh osobnej výpovede. Okrem toho majú závety zo štylistického hľadiska – ako bolo ukázané – svoju kultúrnu či dokonca osobitú literárnu hodnotu. V testamente Doroty, manželky Štencla Vorlausa z Kremnice, z roku 1548, sa objavuje viacero formulácií odrážajúcich individualizovaný osobný vzťah závetkyne k vypovedanej skutočnosti. Napríklad: „Po druhé, odkazujem mu (manželovi) slobodne a bez toho, že by to mohol niekto napadnúť, môj veľký strieborný opasok, ktorý som nosila do kostola a na ulicu. Po tretie, jemu,

21 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 10, 18, 20 (súpis hnutel'ného majetku zostavený po smrti manželky Hansa Hallera, cca polovica 16. storočia), 25, 26. Na tomto mieste sa ponúka malá paralela s Rakúskom, kde sa pri spracovaní testamentov z neskorého stredoveku zistilo, že v posledných vôľach sa najčastejšie uvádzalo šatstvo, posteľ, posteľná bielizeň a reprezentatívny riad. JARITZ, G. *Österreichische Bürgertestamente...*, s. 253. Šamlot (schamlot, schamlott, schamlott) je lesklá látka utkaná z ťavej srsti. BAUFELD, Christa. *Kleines frühneuhochdeutsches Wörterbuch*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1996, heslo schamlot.

22 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 10, 18.

23 ČIČAJ, Viliam. Ku kultúrnym pomerom Kremnice v 16. – 18. storočí. In: *Historické štúdie XXIV*. Bratislava : Veda, 1980, s. 163-178.

24 RELKOVIČ, Neda. Namensverzeichnis und Zins der Bürger in der sieben untern Bergstädten des Oberlandes im Jahre 1542. In: *Karpathenland*, 1932, č. 3-4, s. 90.

25 SEJBAL, Jiří. *Základy peněžního vývoje*. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 211-212.

Štenclovi zanechávam slobodne a bez toho, že by to mohol niekto napadnúť, päť strieborných pohárov, ktoré sme používali v našej domácnosti a ktoré Štencel rád používal."²⁶ Aj v záвете Wolfganga Guglingera z roku 1550 je viacero zaujímavých pasáží: „Kláre, svojej predošlej manželke, odkazujem šatstvo (...) Keďže prijala k sebe svoju sestru Brigitu, ktorá bola vyhnaná z Budína, zanechávam jej kanvice, misu (...) za to, že potom, čo som pre ňu v živote urobil, sa ku mne celkom zle správala a že jej matka ku mne nepriniesla nič viac, iba to, čo mala na sebe." O niečo ďalej: „Pán Quirein mi požičal 200 zlatých v zlate, viem ale dobre, že je dobrým kresťanom a nebude odo mňa nič požadovať a nezarmúti sa s ohľadom na moju vernú službu, ktorú som mu preukázal (...) prosím ho, aby mi aj po smrti zostal naklonený, veď som každému v bankských mestách s nasadením života slúžil a nezískal za to nič viac ako výsmech, biedu, predčasný odchod do hrobu a smrť."²⁷

Pri spracovávaní testamentárnych celkov, ako prameňov k výskumu rôznych foriem mestského života, je vhodná komparácia s prameňmi obrazovej, literárnej, právnej či kronikárskej povahy. Dôležitá je aj súvzťažnosť s demografickými, hospodárskymi, politickými a inými výskumami. Závety vyhovujú aj interregionálnym porovnaniam a konfrontáciám medzi jednotlivými spoločenskými vrstvami.²⁸

ZOZNAM ARCHÍVNYCH FONDŮ

Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnica.
Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Kremnica, fond Pozostalosť Michala Matunáka.
Wiener Stadt- und Landesarchiv, fond Testamentensammlung.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti I*. Praha : Argo, 2000, 359 s.
BAUFELD, Christa. *Kleines frühneuhochdeutsches Wörterbuch*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1996, 296 s.
ČIČAJ, Viliam. Ku kultúrnym pomerom Kremnice v 16. – 18. storočí. In: *Historické štúdie XXIV*. Bratislava : Veda, 1980, s. 163-180.
JARITZ, Gerhard. Österreichische Bürgertestamente als Quelle zur Erforschung städtischer Lebensformen des Spätmittelalters. In: *Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 8*. Berlin : Akademie Verlag, 1984, s. 249-264.
KRÍŽKO, Pavol. *Z dejín bankských miest na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 353 s.
LACKO, Richard. *Kremnická mestská kniha z rokov 1426 – 1700* (diplomová práca). Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava, 1973, 73 s.
LAMOŠ, Teodor. *Archív mesta Kremnice : Spríevodca po fondoch a zbierkach*. Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1957, 231 s.
LAMOŠ, Teodor. *Vznik a počiatky bankského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, 256 s.
OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany : H&H, 2001, 409 s.
RELKOVIČ, Neda. Namensverzeichnis und Zins der Bürger in der sieben untern Bergstädten des Oberlandes im Jahre 1542. In: *Karpatenland*, 1932, č. 3-4, s. 90-99.
SEČANSKÁ, Janka. Juraj Pohronec Slepčiansky a jeho testament. In: *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 1, s. 44-57.
SEJBAL, Jiří. *Základy peněžního vývoje*. Brno : Masarykova univerzita, 1997, 420 s.

26 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 25.

27 Archív Kremnica, f. MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 26.

28 JARITZ, G. *Österreichische Bürgertestamente...*, s. 262-264.

TOMASCHEK, Johann A. *Geschichts-Quellen der Stadt Wien. I. Abt. Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien. II. Band.* Wien : Hölder Wien, 1879, 204 s.